

DE VERSPREIDING VAN KLEINE ZOOGDIEREN IN MOERASGEBIEDEN IN NOORDWEST-OVERIJSSSEL

Alexandra Haan

In 1997 heeft de VZZ een groot onderzoek uitgevoerd naar het voorkomen van kleine zoogdieren in moerasgebieden in Noordwest-Overijssel. In dit artikel komt de verspreiding aan de orde van de typische moerassoorten: waterspitsmuis *Neomys fodiens*, dwergmuis *Micromys minutus* en noordse woelmuis *Microtus oeconomus*. Naast de twee grote laagveenmoerasgebieden, de Weerribben en de Wieden, zijn ook de omliggende gebieden op de aanwezigheid van kleine zoogdieren bemonsterd. Hierbij was de aandacht vooral gericht op het voorkomen van de noordse woelmuis. Deze soort is na 1971 niet meer vastgesteld in de regio. Door intensief te vangen in rietmoerassen moest duidelijk worden of de noordse woelmuis nog wel voorkomt in Noordwest-Overijssel.

Woelratten laten zich niet zo gemakkelijk vangen met inloopvallen. Ook de kerkuil vangt ze niet zo vaak. Toch komen woelratten in Noordwest-Overijssel algemeen voor. Foto Rollin Verlinde

Naast de Weerribben en de Wieden, waar de vangstinspanning respectievelijk 1908 en 2040 valnachten bedroeg, zijn ook de volgende gebieden onderzocht: Olde Maten, Zwarte Water, Zwarte Meer, Ketelmeer, Vogeleiland en Vollenhovermeer (zie kaartje). Hier werden steeds 120 valnachten 'gemaakt', behalve langs de oevers van het Vollenhovermeer, waar de vangstinspanning 200 valnachten bedroeg. In de Weerribben en de Wieden zijn allerlei vegetatietypen bemonsterd, maar in de overige gebieden zijn de vallen alleen in natte rietvegetaties en ruigten geplaatst.

Om tijdens het veldwerk zo veel mogelijk vanglocaties te kunnen bemonsteren is gebruik gemaakt van de

Dwergmuizen zijn in de zomer moeilijker te vangen dan in de andere seizoenen. Ze verblijven dan veel in de hoge vegetatie en komen weinig op de grond. Foto Rollin Verlinde

Gebied	valn.	am	bs	rw	bm	dm	vm	ws	ds	wr	we	hs
Wieden	2040	249	179	156	7	29	49	26	17	3	1	0
Weerribben	1908	131	163	160	31	1	7	27	15	2	2	0
Olde Maten	120	33	15	6	13	20	2	4	1	0	1	0
Zwarte Water	120	18	23	1	20	5	0	3	0	0	0	0
Zwarte Meer	120	31	15	0	12	10	1	0	0	0	0	0
Vogeleiland	120	25	12	10	0	0	11	1	0	0	0	0
Ketelmeer	120	0	8	0	10	12	24	0	0	0	0	1
Vollenhovermeer	200	1	9	0	15	26	0	0	0	0	0	0
Totaal	4748	488	424	333	108	103	94	61	33	5	4	1

Tabel 1: Aantal vangsten per soort per gebied. valn: aantal valnachten, am: aardmuis, bs: bosspitsmuis, rw: rosse woelmuis, bm: bosmuis, dm: dwergmuis, vm: veldmuis, ws: waterspitsmuis, ds: dwergspitsmuis, wr: woelrat, we: wezel, hs: huisspitsmuis.

IBN-methode. In totaal werden met deze methode 114 locaties onderzocht in vijf weken tijd. Bij deze methode worden inloopvallen twee aan twee in een raai (vallenrij) van negentig meter lengte in het veld geplaatst. De vallenparen staan op tien meter afstand van elkaar. Per vanglocatie controleert men de inloopvallen vier keer, beginnend bij een avondcontrole. Als aas is gebruik gemaakt van appel, wortel en haver-mout. Daarnaast worden alle vallen werden van droog hooi voorzien.

Op de eerste vrijdag van het onderzoek werden 120 inloopvallen in het veld geplaatst. De maandag daaropvolgend werden deze vallen op scherp gezet en de volgende 120 vallen voor een *pre-baiting*periode van twee dagen in het veld geplaatst. De op vrijdag uitgezette vallen werden woensdag voor het laatst gecontroleerd en weggehaald. De op maandag uitgezette vallen werden op woensdag op scherp gezet, 's avonds voor het eerst gecontroleerd en vrijdag weer uit het veld gehaald. De op woensdag uit het veld gehaalde inloopvallen werden op vrijdag weer in het veld geplaatst en maandag op scherp gezet en voor het eerst gecontroleerd. In totaal stonden er zo per week van vijf dagen 240 vallen in het veld.

De soorten

In totaal werden elf soorten kleine zoogdieren gevangen: bosspitsmuis *Sorex araneus/coronatus*, dwergspitsmuis *Sorex minutus*, waterspitsmuis, huisspitsmuis *Crocidura russula*, rosse woelmuis *Clethrionomys glareolus*, veldmuis *Microtus arvalis*, aardmuis *Microtus agrestis*, woelrat *Arvicola terrestris*, dwergmuis, bosmuis *Apodemus sylvaticus* en wezel *Mustela nivalis*.

De meest algemene soorten in moerasgebieden in Noordwest-Overijssel zijn de aardmuis, de bosspitsmuis en de rosse woelmuis (tabel 1). De bosspitsmuis is de enige soort die in alle acht onderzochte gebieden gevangen is. De aardmuis werd het meest gevangen. Deze soort is, net als de bosmuis en de dwergmuis, in zeven gebieden gevangen. De rosse woelmuis in vijf gebieden, net als de waterspitsmuis.

Opvallend is dat de veldmuis in meer moerasgebieden is aangetroffen dan de waterspitsmuis. Woelrat en wezel zijn zeer weinig gevangen. De woelrat uitsluitend en de wezel voornamelijk in de Wieden en Weerribben. De huisspitsmuis is slechts eenmaal aangetroffen, aan de oevers van het Ketelmeer.

Noordse woelmuis

De noordse woelmuis is de grote afwezige in het bovenstaande soortenlijstje. Ook de braakballen leverden geen aanwijzingen op voor het voorkomen van de noordse woelmuis (Bode, zie pagina 5-9). De conclusie kan dan ook alleen maar zijn dat de noordse woelmuis in Noordwest-Overijssel is uitgestorven.

Waterspitsmuis

De waterspitsmuis werd tijdens dit onderzoek vooral in de Weerribben en in de Wieden in redelijk hoge aantallen gevangen. Met name zeer vochtige gebieden met een grote rijkdom aan plantensoorten lijken belangrijk te zijn, zoals de hoogwaterzone achter Giethoorn.

In de Weerribben kent de waterspitsmuis een ruime verspreiding. Hij werd op 15 van de 46 vanglocaties aangetroffen. Opvallend was dat de waterspitsmuis in het noordoosten van de Weerribben vaak in behoorlijk hoge aantallen in de vallen aangetroffen werd.

Ook in de Wieden komt de waterspitsmuis in redelijk hoge aantallen voor. De soort is er echter op wat minder locaties

aangetroffen dan in de Weerribben, namelijk op 9 van de 48 vangplekken. In het zuidwestelijke deel werd de waterspitsmuis zelfs helemaal niet gevangen.

Buiten de Weerribben en de Wieden lijkt de waterspitsmuis minder algemeen. Langs het Zwarte Meer, het Ketelmeer en het Vollenhovermeer werd de waterspitsmuis niet aangetroffen. Op de overige locaties waren de aantallen laag.

Dwergmuis

De dwergmuis werd tijdens dit onderzoek slechts op een klein aantal locaties gevangen. Het ging daarbij om (erg) lage aantallen. Waarschijnlijk vond het veldwerk voor deze soort te vroeg in het seizoen plaats. Dwergmuizen verblijven het grootste gedeelte van het jaar bovenin de vegetatie, krijgen hun jongen in van gras gevlochten nestjes en komen dan zelden of nooit op de grond. In het najaar, ongeveer vanaf eind september, verplaatsen de dieren zich naar de bodem, waar ze ook overwinteren. Ze zijn dan ook vooral vanaf eind september goed met inloopvallen te vangen. Dit werd gedeeltelijk bevestigd door de hogere aantallen op diverse locaties in de gebieden buiten de Weerribben en de Wieden, die namelijk in de laatste week (15 - 19 september) werden bemonsterd. Vijf locaties, waar in de eerste week (15 - 19 augustus) geen dwergmuizen gevangen waren, werden in de laatste week nogmaals bemonsterd. Op één van deze locaties werden toen inderdaad alsnog dwergmuizen gevangen.

De gebieden

De Weerribben en de Wieden waren tijdens het onderzoek met tien soorten het meest soortenrijk, maar hier werden dan ook meer biotopen bemonsterd en veel meer valnachten gemaakt. Alleen de huisspitsmuis is in beide gebieden niet gevangen. Het meest algemeen in beide laagveenmoerasgebieden zijn de aardmuis, de bosspitsmuis en de rosse woelmuis. Ook de waterspitsmuis kan in zowel de Weerribben als de Wieden algemeen genoemd worden. De dwergspitsmuis werd eveneens regelmatig in de vallen aangetroffen, net als de veldmuis en de dwergmuis. Minder regelmatig zijn de bosmuis, de woelrat en de wezel in de vallen gelopen.

In de Olde Maten werden negen soorten in de inloopvallen aangetroffen. Gelet op de beperkte vangstinspanning

De bosmuis tref je bijna overal aan.
Foto Rollin Verlinde

is dit een zeer soortenrijk gebied. Algemeen in dit gebied zijn de aardmuis, de dwergmuis, de bosspitsmuis en de bosmuis. De dwergspitsmuis, de waterspitsmuis, de rosse woelmuis, de veldmuis en de wezel werden veel minder aangetroffen.

De oeverlanden van het Zwarte Water herbergen minimaal zes soorten kleine zoogdieren. Van deze zes soorten kunnen de bosspitsmuis, de bosmuis en de aardmuis algemeen genoemd worden. Slechts eenmaal werd een rosse woelmuis in de val aangetroffen. Ook de waterspitsmuis en de dwergmuis lijken hier zeker niet algemeen te zijn.

Langs het Zwarte Meer, het Ketelmeer en op het Vogeleiland werden vijf soorten gevangen. Langs het Zwarte Meer is de aardmuis de meest algemene soort. Ook de bosspitsmuis, de bosmuis en de dwergmuis werden hier regelmatig in de vallen aangetroffen. Langs het Ketelmeer zijn de veldmuis, de dwergmuis en de bosmuis redelijk algemeen te noemen. De bos-

Soort	Wieden en Weerribben	kleine gebieden
Dwergspitsmuis	0,27	0,05
Waterspitsmuis	0,30	0,15
Rosse woelmuis	0,32	0,20
Aardmuis	0,70	0,55
Bosspitsmuis	0,86	0,80
Veldmuis	0,05	0,30
Bosmuis	0,07	0,50
Dwergmuis	0,09	0,70

Tabel 2: Vangkans, dat is de kans om op één locatie met 20 vallen de soort te vangen, van de verschillende soorten kleine zoogdieren in rietvegetaties.

spitsmuis en met name de huisspitsmuis zijn hier veel zeldzamer. Op het Vogeleiland werd de waterspitsmuis slechts eenmaal gevangen. De aardmuis, de bosspitsmuis, de veldmuis en de rosse woelmuis komen hier algemener voor.

In de oeverlanden van het Vollenhovermeer, tenslotte, werden slechts vier kleine zoogdiersoorten in de vallen aangetroffen. De dwergmuis is in dit gebied een algemene soort, net als de bosmuis. De bosspitsmuis werd eveneens regelmatig in de vallen aangetroffen, maar niet zo vaak en ook niet in zulke hoge aantallen als bovenstaande twee soorten. De aardmuis werd slechts eenmaal gevangen.

Grote gebieden en kleine gebieden

Op grond van deze resultaten kan geconcludeerd worden dat de Wieden en de Weerribben een groter aantal kleine zoogdiersoorten herbergen dan de andere, kleinere gebieden. Daarbij moet echter wel vermeld worden dat de vangstinspanning in de Wieden en de Weerribben (vier weken) veel groter was dan in de omliggende gebieden (één week).

Als we de grote gebieden, Wieden en Weerribben enerzijds en de kleinere omliggende gebieden anderzijds, goed met elkaar willen vergelijken, moeten we ons in elk geval beperken tot de locaties met rietvegetaties (tabel 2). Dan blijkt dat de dwergspitsmuis, en in mindere mate de waterspitsmuis en de rosse woelmuis, veel vaker gevangen zijn in de grote gebieden. Dwergmuis, veldmuis en bosmuis werden vaker in de kleine gebieden gevangen. Bij de dwergmuis heeft dit waarschijnlijk meer met de vangperiode dan met de werkelijke aanwezigheid te maken. De bosmuis is

een soort die weinig eisen stelt aan zijn leefgebied. Hij kan daarom bijna overal aangetroffen worden. De grotere vangkans in de kleine gebieden heeft mogelijk te maken met de locatie van deze gebieden, die relatief geschikte plaatsen vormen in het verder monotone cultuurlandschap. Voor de veldmuis geldt dat deze soort in de omgeving van de kleine gebieden meer (kwantitatief) en beter (kwalitatief) geschikt leefgebied vindt dan in de 'natte' Wieden en de Weerribben.

De bosspitsmuis en de aardmuis hebben in de grote en de kleine gebieden ongeveer dezelfde vangkans. Het zijn soorten die zich eenvoudig en snel in de gebieden kunnen (her)vestigen, omdat ze minder hoge eisen stellen aan hun habitat. In zowel grote als kleine gebieden vinden deze soorten voldoende voedsel en goede leefomstandigheden.

De Wieden en de Weerribben zijn groter in oppervlakte en beschikken over meer geschikt habitat voor verschillende kleine zoogdiersoorten dan de andere gebieden. Veranderingen, in bijvoorbeeld beheer kunnen hierdoor beter opgevangen worden. Immers, mochten de leefomstandigheden slechter worden, dan is er meer ruimte en geschikt habitat in de directe omgeving dan in de kleinere gebieden. De kleinere gebieden staan in verhouding ook nog veel sterker onder invloed van het omringende cultuurlandschap dan de grote Wieden en Weerribben.

Conclusie

De moerasgebieden van Noordwest-Overijssel zijn rijk aan kleine zoogdieren. Helaas moet de noordse woelmuis voor deze regio als verloren beschouwd worden. De waterspitsmuis en de dwergmuis zijn nog op veel plekken aangetroffen. Zij lijken nog geen gevaar te lopen om uit te sterven. De Weerribben en de Wieden zijn de belangrijkste gebieden. Doordat deze gebieden zo groot zijn, zijn de soorten die er leven minder kwetsbaar voor uitsterven en komen er de meeste soorten voor.

Literatuur

La Haye, M. & A. Haan, 1998. Het voorkomen van kleine zoogdieren in Noordwest-Overijssel en hun relaties met vegetatie en beheer. VZZ-Mededeling 43.

Alexandra Haan, Scholierstraat 30,
7415 SW Deventer, 0570-634394